

Десислава ДИМИТРОВА

ПУ „Паисий Хилендарски“, Пловдив, България

demincheva@gmail.com

ФУНКЦИОНАЛНО-СЕМАНТИЧНИ АНАЛОЗИ НА БЪЛГАРСКИТЕ ГЛАГОЛНИ ВИДОВЕ ВЪВ ФРЕНСКИЯ ЕЗИК

Desislava DIMITROVA

Paisii Hilendarski University of Plovdiv, Plovdiv, Bulgaria

FUNCTIONAL-SEMANTIC ANALOGUES OF THE BULGARIAN VERB ASPECTS IN FRENCH LANGUAGE

Object of the present comparative research are the functional-semantic analogues of the Bulgarian verb aspects in French language. The goal of the research is to identify the acts of inter-language isomorphism and allomorphism in the expression of aspectual meanings. A significant difference between both languages is the availability of the lexical-grammatical category *aspect of the verb* in the Bulgarian language, which does not exist in the French language, and the expression of aspectual meanings is not realized by gramemas. The aspectual semantics in the French language is expressed through modifiers that construct the periphery of the functional-semantic category of aspectuality. On the other hand, in the Bulgarian language the aspectual meanings are expressed both by nuclear modifiers (*ниша: прениша: пренисвам*) and by the interaction of the gramemas with some peripheral means. There are many similarities in the peripheral aspectual expression of the compared languages. The most interesting are the morphological means in non-self function, which are inter-language equivalent.

Ключови думи: вид на глагола, аспектуалност, функционално-семантичен аналог, време, начини на глаголното действие

Key words: *aspect of the verb, aspectuality, functional-semantic analogue, tense, ways of the verb action*

Функционално-семантичната категория аспектуалност (от лат. *aspektum* – вид) е с ядро лексикално-граматичната категория вид на глагола. Глаголният вид е една от отличителните особености на славянските езици и на българския език в това число. Макар и типично славянска категория, в съвременния гръцки език също се наблюдават корелации от типа *αγοράσσω : αγοράζω* (*купя : купувам*), *πεθαίνω : πεθαίνω* (*умра : умирам*) и т.н. Този факт е доловен и отбелязан още от Н. Рилски, който обръща внимание, че видът е „свойство“, което глаголтът „...е приел от майката си Славенският непременно. Това богатство – продължава понататък граматикът – **почти няма** го Греческио язык“ (почер. м. – Д. Д.) (Рилски 1984: 188). Следват няколко примера, които показват как един гръцки глагол

се предава с два глагола с еднаква семантика на български език – със свършен и с несвършен по вид. Впечатление ни прави един от примерите на Неофит Рилски. На гръцкия глагол *αφήνω* като преводни еквиваленти възрожденецът посочва *слагам* и *сложва*. В съвременния гръцки език обаче (не ни е известно как е било по онова време) е налице корелацията *αφήσω*: *αφήνω* (*оставя*: *оставям*; *сложва*: *слагам*). Докато видовото противопоставяне е характерно все пак за гръцкия език, за западноевропейските езици то е неприсъщо. Във френски, в английски и в немски език например аспектуалните значения не се изразяват посредством грамемите. В тези езици функционално-семантичната категория аспектуалност е безядрена. Видовата семантика се експлицира чрез лексикални модификатори, глаголно-именни съчетания и морфологични средства в несобствена функция.

Преди да представим някои от функционално-семантични аналози на българските глаголни видове във френския език, ще опишем ядрото на категорията в българския език. В българското езикознание са се пораждали, а и на този етап от развитието на езика все още се пораждат, дискусии около същността на категорията *вид на глагола*. Ние се придържаме към схващането на повечето изследователи, според които категорията е лексикално-граматична. Дефиницията за семантичното съдържание на *вида на глагола*, която предлага Ив. Куцаров, много точно диференцира лексико-граматичния характер на категорията от същността на морфологичните вербални категории: „Семантичното съдържание на лексикално-граматичната категория *вид на глагола* се основава на отношението на действието към неговия предел (**независимо от глаголното лице, говорещото лице и изказването**)“ (почер. м. – Д. Д.) (Куцаров 2007: 551). Безспорен аргумент в полза на интерпретацията на категорията като лексикално-граматична е и фактът, че видово противопоставени глаголи от типа *препишиа* : *преписвам* имат отделни парадигми, а не са форми на един и същ глагол.

Въпросът за броя на грамемите в категорията също създава полемики. Преобладават схващанията за два глаголни вида – свършен и несвършен. Съществува и концепция, според която опозицията между перфективите и имперфективите от типа *препишиа*: *преписвам* се разпада на две опозиции, които са от различен тип (вж. Иванчев 1978). Подобна е интерпретацията на Ив. Куцаров, но с тази разлика, че при него вторият тип опозиция (противопоставянето *итеративност*: *неитеративност*) е в рамките на свършения вид (вж. Куцаров 2007: 551). Той не е съгласен и с твърдението на Св. Иванчев, че една от опозициите е еквиполентна (*препишиа*: *преписвам* – в актуален план), а другата – привативна (*препишиа*: *преписвам* – в неактуален план). Във видовите модели и на двамата учени обаче липсват т.нар. първични несвършени глаголи от типа *пишиа*.

За пръв път, в по-ново време, В. Маровска разглежда *вида на глагола* като триграмемна категория. Формално-семантичните опозиции, на които се разпада категорията, са две, защото словообразователната разлика между първичните и вторичните несвършени глаголи (*ходя* / *прохождам*) е доста съ-

ществена и това налага тяхното диференциране (вж. Маровска 2005: 96-130). Според Кр. Чакърва българският глаголен вид също „е тричленна категория, формирала се в резултат на сложни взаимодействия между частните функционално-семантични полета в сферата на аспектуалността“ (Чакърва 2003: 174). За същински глаголни видове в рамките на категорията вид обаче авторката приема само двете грамемии – свършен (*препиша*) и несвършен вид (*пиша*), които се противопоставят както граматически, така и лексикално-граматически. Итеративът (вторичният несвършен вид – *преписвам*) е „вид“ само в широк смисъл, функционален биаспектив“ и „е маркиран не по „видовост“, а по кратност (изразява идеята за повторение на дадено комплексно действие без указание за времеви или пространствен предел)“ (пак там: 175). Ние също се придържаме към постановките, според които категорията е тричленна (*пиша, препиша, преписвам*).

От съществено значение за аспектолозите са отношенията между категориите *вид на глагола* и *време* и между *вид на глагола* и *начини на глаголно-то действие*. Първият проблем е приоритетен за настоящото контрастивно изследване. Повечето изследователи на френската аспектуалност твърдят, че важна роля за изразяването на видови значения има т.нар. темпорално противопоставяне на прости и сложни глаголни форми (*formes simples / formes composées*). Това противопоставяне обаче не е по *време*, а по *вид (състояние) на действието (акционност: резултативност)*. Тук е мястото да отбележим, че опозицията *резултативни: нерезултативни* глаголни форми във френския език не е еквивалентна на същата в българския език. Това се дължи, от една страна, на потенциала на *passé composé* да експлицира едновременно значенията *предходност* (аорист) и *резултативност* (сегашно резултативно време), а от друга – на наличието на минало време (*passé simple*) и на неговия корелат минало предварително (*passé antérieur*)¹, приложими предимно в литературния език.

¹ Това време изразява предходност по отношение на минал момент и няма еквивалент в българския език. Обикновено се превежда с плусквамперфект.

Противопоставянето на резултативни и акционни времена има следния вид:

je parle	j'ai parlé ²	говоря – говорил съм; говорих
je parlais	j'avais parlé	говорех – бях говорил
je parlai	j'eus parlé	говорих – бях говорил (наративи) ³
je parlerai	j'aurai parlé	ще говоря – ще съм говорил
je parlerais	j'aurais parlé	щях да говоря – щях да съм говорил

Във втората колона, за която се твърди, че съдържа аналозите на свършения вид на глагола, прави впечатление наличието на минало причастие (маркерът на резултативността) във всяка една от формите. Неслучайно някои автори осмислят значението резултативност във френския език като актуално (вж. Ружекова-Рогожерова 2011: 46).

Противопоставянето на простите и сложните времена във френския език обаче не може да се приеме за еквивалент на опозицията *несвършен : свършен вид*. Следните примери илюстрират това:

Чел съм – j'ai lu (пр. и прев. м. – Д. Д.). Времето е **сегашно** резултативно (френското *passé composé*, още сложно минало време).

Ще съм чел – j'aurai lu (пр. и прев. м. – Д. Д.). Времето е **бъдеще** резултативно (френското *futur hypothétique*, което също спада към сложните минали времена).

И двете форми са **резултативни**, но видът на глагола е **несвършен**. Очевидно е, че българският несвършен вид, а също и итеративът, може да се предаде на френски език и със сложните времена.

Примери:

Passé composé – Гледали (несв.вид) ли сте този филм преди? (Avez-vous vu ce film avant?) – пр. и прев. м. – Д. Д.

Plus-que-parfait – Когато си свършваше (итератив) уроците, тя излизаше. (Quand elle avait terminé ses cours, elle sortait.) – пр. и прев. м. – Д. Д.

От друга страна, българският перфектив може да се предаде на френски език и с просто време.

Пример:

Futur simple (просто бъдеще време) – В неделя ще отидем (св.вид) на кино (Dimanche nous irons au cinéma) – пр. и прев. м. – Д. Д.

Изследователката на френския глагол С. Ботева проучва детайлно актуалното изразяване. Тя твърди, че във връзка с видовото противопоставяне е опозицията между двете прости глаголни форми – *passé simple* и *imparfait*.

² *Passé composé* има две значения – перфектно и аористно.

³ Редът е подчертан, тъй като в българския език няма еквивалентна корелация.

С. Ботева уточнява, че корелацията е характерна единствено за литературни, нарративни текстове. „Доколкото обаче тази опозиция е свързана и с начина, по който се представя протичането на процеса – приключило при *passé simple*, неприключило спрямо даден минал момент при *imparfait*, трябва да приемем, че тя има и вторично аспектуален характер“ (Ботева 2000: 184). Авторката привежда следния пример: „Il **ouvrit** la fenêtre. La nuit **tombait**. Той **отвори** вратата. **Свечеряваше се**“ (пак там).

За аспектуалния характер на наративната опозиция аорист : имперфект в българския език пише В. Маровска. Тя твърди, че „отношението аорист : имперфект (в рамките на свидетелския наратив), опозициите аорист : презент (в рамките на времето) и СВ : 2НСВ (в границите на глаголният вид) са на основата на един и същ признак – *континуативност* (съотв. *неконтинуативност* : *континуативност*), който по същество е аспектуален“ (Маровска 2005: 108).

Диференциацията между изразяване на *вид* и *време* във френския език много точно илюстрира И. Николова-Новакова. Примерите са следните: *J'ai lu un livre – Четох книга (аорист, несвършен вид)* и *J'ai terminé le livre, Je l'ai lu en entier – Завърших книгата, Прочетох я докрай (аорист, свършен вид)* (вж. Николова-Новакова 1995: 6). Времето и в трите изречения е минало, различен е само глаголният вид и начинът на глаголното действие. Неперфективният глагол в първото изречение и перфективните глаголи във второто и третото изречение се маркират съответно от неопределителния и от определителния член. Начинът на глаголното действие, който на български е индикиран от префикса *про-*, в примерите на френски език се изразява чрез лексикални модификатори. В примера *J'ai terminé le livre* чрез замяна на миналото причастие, с което се променя семантиката на глаголната форма (вместо *J'ai lu (четох)* се употребява *J'ai terminé (завърших)*). В третия пример *Je l'ai lu en entier (Прочетох я докрай)* глаголната семантика е запазена, но наречието *докрай* определя начина на действие.

Междуетиковата асиметрия в изразяването на начините на глаголното действие ни показва и С. Ботева със следния пример: „Tout à coup elle **pleura**. Изведнъж тя **заплака** (подчер. м. – Д. Д.) (Ботева 2000: 186). Българският префигиран глагол *заплака* се предава с наречие и непрефигиран глагол в минало време във френския език (*tout à coup + pleura*), за да се изрази ингресивният⁴ характер на действието.

Без да се задълбочаваме повече в теоретичната част на проблема, ще разгледаме част от функционално-семантичните аналози на българските глаголни видове във френския език. Обикновено колкото по-бедно е ядрото на дадена функционално-семантична категория, толкова по-наситена е нейната периферия. Тъй като във френския език аспектуалността е безядрена категория, би следвало периферийните модификатори да са многообразни.

⁴ Ингресивният начин на глаголното действие обединява глаголи, с които се поставя начало на дадено действие от типа *запяя*, *заплача* и т.н.

Морфологични средства в несобствена функция:

Тук е мястото на опозициите *презент* : *аорист* (съотв. *présent* : *passé composé* във френския език) и *аорист* : *имперфект* (съотв. *passé simple* : *imparfait* във френския език), за които В. Маровска твърди (за българския език), че се противопоставят на основата на общ признак, който по същество е актуален.

1. **Темпоралната опозиция** *présent* : *passé composé*⁵.

Пример: *Снегът покрива* (презент, итератив) *земята* (*La neige couvre* (présent, итератив) *la terre*) – пр. и прев. м. – Д. Д.

Снегът покри (аорист, свършен вид) *земята* (*La neige a couvert* (passé composé, св.вид) *la terre*) – пр. и прев. м. – Д. Д.

2. Граемите от **свидетелско-наротивната опозиция** *passé simple*: *imparfait* (у С. Ботева „втора аспектуална опозиция“):

Пример: *Това се случваше* (имперфект, итератив) през *един хубав юнски ден*. *Видях* (аорист, св. вид) *странен мъж* (*Cela se passait (imparfait) par un beau jour de juin. Je vis (passé simple) un homme étrange*) – пр. и прев. м. – Д. Д.

Глаголно-именни съчетания:

Стана вече ясно, че резултативните времена могат да експлицират значенията и на свършения, и на несвършения глагол. Това е причина да не може да се интерпретира опозицията на простите и сложните времена като аналогична на опозицията несвършен : свършен вид. Следователно противопоставянето на резултативни и акционни времена не е морфологично средство в несобствена функция. Изразяването на значенията на един или друг глаголен вид се обуславя от взаимодействието на категорията *вид* (*състояние*) на *действието* с други модификатори и може да се разглежда на синтактично равнище. Има и по-особени случаи, в които експлицирането на видовата семантика зависи изцяло от контекста.

Например:

Видях (св.вид, аорист) *го* няколко пъти и *Виждах* (итератив, перфект) *съм го* няколко пъти на френски се превеждат с една и съща конструкция – *Je l'ai vu plusieurs fois* – пр. и прев. м. – Д. Д.

Категориите **положение** и **число** също играят важна роля при изразяването на аспектуални значения, но при взаимодействието им с глаголната форма в изречението, т.е. видовият характер се изразява също на синтактично равнище.

1. Категорията **положение** + **passé composé**:

Пример: *Изпих* (св. вид) *едно мляко* (*J'ai bu un lait*) и *Пих* (несв.вид) *мляко* (*J'ai bu du lait*) – пр. и прев. м. – Д. Д.

Едностранната определеност (или неопределителният член във френския език в случаи, когато се употребява с функции на *един*, *една* (**un**,

⁵ Когато сложното минало време изпълнява аористната си функция.

une) предава действието като завършено, маркира свършения вид. От друга страна, частичният член *du*⁶, който на български език не се превежда, изразява идеята за неопределеност и маркира несвършения вид.

2. Категорията **положение** (*определеност : неопределеност*) + грамемата **множествено число** + глаголна **форма**:

Пример: *Ядох (несв. вид) круши (J'ai mangé des poires)* и *Изядох (св. вид) крушите (J'ai mangé les poires)* – пр. и прев. м. – Д. Д.

При взаимодействие на множественото число с неопределителния и с определителния член наблюдаваме следното: аналог на **несвършения глаголен вид** има в примера, в който **неопределителният член** е в множествено число (*des poires*), а аналог на **свършения вид** откриваме в примера, в който **определителният член** е в множествено число (*les poires*).

3. Категорията **число** (*единствено : множествено*) + **неопределителен член** (*article indéfini*):

въздъхна (глагол от **свършен** вид) – pousser **un** soupir

въздишам (глагол от **несвършен**⁷ вид) – pousser **des** soupirs (вж. Ботева 2000: 180);

4. Със свършения вид (по-рядко с несвършения) се свързват подчинени допълнителни изречения, които на български език се въвеждат с *да* – и глагол в сегашно време, а на френски – *с* / без предлог + инфинитив:

Ти отказваш да дойдеш (св.вид) с нас (Tu refuses de venir avec nous) – пр. и прев. м. – Д. Д.

Той се старае да разбере (св.вид) (Il tâche de comprendre) – пр. и прев. м. – Д. Д.

В немски и английски език наблюдаваме същото явление:

Той иска да разбере (св.вид) (Er will verstehen (нем.ез.) и He wants to understand (англ.ез.) – пр. и прев. м. – Д. Д.

Пример с несвършен глагол – *Обещайте ми да говорите (Promettez-moi de parler)* – пр. и прев. м. – Д. Д.

Итеративност може да се изрази и посредством френския минал инфинитив:

Пример: *Спомням си, че съм го виждал (Je me souviens de l'avoir vu)* – пр. и прев. м. – Д. Д. В този случай е употребен миналият инфинитив (*avoir vu*, който по същество е резултативен поради наличието на минало причастие) и на български език се предава със сегашно резултативно време. Тъй като френският минал инфинитив изразява в определени случаи итеративност, не можем да приемем, че той е аналог единствено на свършения вид, както е според някои автори.

⁶ Частичният член се употребява пред имена на материя или пред абстрактни съществителни (*du fromage* (сирене), *du courage* (кураж) и т.н.

⁷ Примерът, който е цитиран, всъщност е аналог на българския итератив.

5. **Глаголно-именни и глаголни словосъчетания**, функционални аналози на българския **итератив**:

boire d'un trait – изпивам
prendre un petit verre – пийвам
devenir ivre – напивам се

Лексикални модификатори:

1. Наречия и съчетания с наречия:

свършен вид:

tout à coup – изведнъж
instantanément – за секунда
déjà – вече
journallement – ежедневно
périodiquement – периодично

несвършен вид / итератив:

maintenant – сега
souvent – често
parfois – понякога

2. Предложни изрази:

en une minute – за минута (**св.вид**)
en une seconde – за секунда (**св.вид**)
un jour sur deux – през ден (**несв.вид**)

Периферията на функционално-граматичната категория аспектност във френския език е съвкупност от разнообразни средства, които си взаимодействат и експлицират аспектностни значения. Представените функционално-семантични аналози на българския глаголен вид не изчерпват всички възможни вариации. По-същественото е, че те ни доведоха до следните изводи:

Първо, наблюдава се изоморфизъм в български и френски език по отношение на две морфологични средства в несобствена функция. Опозициите *présent* : *passé composé* и презенс : аорист в рамките на темпоралността, както и между позициите *passé simple* : *imparfait* и аорист : имперфект в границите на свидетелския наратив. Тук е мястото да отбележим наличието в българския език на перфективен имперфект. Употребите му обаче са свързани с някаква експресия или „с едно от свойствата на свършения вид (СВ), за което споменават някои аспектолози – неговата секвентност (свойство да се изразява връзка със следходното или предходното действие), разбирана като частен функционален признак, а не като инвариантно значение“ (Чакърва 2015: 307).

Морфологичната категория *вид (състояние) на действието* и лексикално-граматичната категория *вид на глагола* имат близко семантично съдържание. На първата „семантичното съдържание се основава на отношението между **действие** и **резултат** от действие в един и същ ориентационен момент“ (Куцаров 2007: 249), а на втората – „на отношението на **действието** към неговия **предел**“ (пак там: 551). Подобие в семантичното изразяване на двете категории дава до известна степен отговор на въпроса защо категорията *вид (състояние) на действието* (във френския език) често погрешно се интерпретира като аналогична на категорията *вид на глагола*.

Интерес за контрастивното изследване са и глаголно-именните съчетания. Както във френския език, така и в българския език, когато именните компоненти са определени (членувани), те се свързват с перфективни глаголи, а когато са неопределени (нечленувани) – с имперфективни. Наблюдават се и някои изключения, които обаче имат своето логично обяснение. Неопределителният член във френския език, когато е употребен с функцията си на квантификатор (*един, една*), се осмисля като определител (*Изпих едно кафе – J'ai bu un café – пр. и прев. м. – Д. Д.*) и се явява перфективен еквивалент.

Наличие на изоморфизъм в двата езика има и по отношение на връзката между *единствено : множествено число* и *свършен : несвършен вид* (*Изядох една ябълка – J'ai mangé une pomme* и *Ядох ябълки – J'ai mangé des pommes*) – пр. и прев. м. – Д. Д.

Освен сходства, разбира се, са налице и доста различия. За изразяване на значенията на някои глаголи, свързани с определен начин на действие, френският език си служи с глаголни словосъчетания (*commencer à chanter – запявам*).

На лексикално равнище няма съществени различия. Наречията, които в българския език се свързват със свършения вид, и тези, които се свързват с несвършения и итератива, са идентични в двата езика (напр. *souvent (често) – за несв.вид* и *tout à coup (изведнъж) – за св.вид* и т.н.).

ЛИТЕРАТУРА // BIBLIOGRAPHY

- Ботева 2000:** Ботева, С. *Глаголът във френския и българския език. Функционално-семантична граматика*. София: Колибри. **Boteva 2000:** Boteva, S. *Glagolat van frenskiya ezik. Funktsionalno-semantichna gramatika*. Sofia: Kolibri.
- Иванчев 1971:** Иванчев, Св. *Проблеми на аспектиалността в славянските езици*. София: БАН. **Ivanchev 1971:** Ivanchev, Sv. *Problemi na aspektualnostta v slavyanskite ezitsi*. Sofia: BAN.
- Куцаров 2007:** Куцаров, И. *Теоретична граматика на българския език. Морфология*. Пловдив: УИ "Паисий Хилендарски". **Kutsarov 2007:** Kutsarov I. *Teoretichna gramatika na balgarskiya ezik. Morfologiya*. Plovdiv: UI „Paisii Hilendarski“.
- Куцаров 1985:** Куцаров, И. *Очерк по функционално-семантична граматика на българския език*. Пловдив: УИ "Паисий Хилендарски". **Kutsarov 1985:** Kutsarov, I. *Ocherk po funktsionalno-semantichna gramatika na balgarskiya ezik*. Plovdiv: UI "Paisii Hilendarski".
- Маровска 2005:** Маровска, В. *Новобългарският перфект*. София: Ромина. **Marovska 2005:** Marovska, V. *Novobalgarskiyat perfekt*. Sofia: Romina.
- Рилски 1984:** Рилски, Н. *Болгарска граматика* (фототипно издание). Съст. Христо Първев, Валентин Станков, Венче Попова, Таня Бехар. София: Наука и изкуство. **Rilski 1984:** Rilski, N. *Bolgarska gramatika* (fototipno izdanie). Sast. Hristo Parvev, Valentin Stankov, Venche Popova, Tanya Behar. Sofia: Nauka i izkustvo.
- Ружекова-Рогожерова 2011:** Ружекова-Рогожерова, Б. Съпоставителният анализ и контрастивното преподаване на английския претерит и перфект при обучаеми

с първи чужд език френски. // *Чуждоезиково обучение*, год. 27, бр.5, 42-64.
Ruzhekova-Rogozherova 2011: Ruzhekova-Rogozherova, B. Sapostavitelniyat analiz i kontrastivnoto prepodavane na angliiskiya preterit i perfekt pri obuchaemi s parvi chuzhd ezik frenski. // *Chuzhdoezikovo obuchenie*, god. 27, br. 5, 42-64.

Чакърова 2003: Чакърова, Кр. *Аспектуалност и количество*. В. Търново: Фабер.
Chakarova 2003: Chakarova, K. *Aspektualnost i kolichestvo*. V. Tarnovo: Faber.

Чакърова 2015: Чакърова, Кр. *Българският перфективен имперфект и неговите преводни аналози в руския език*. от www.Academia.edu: <https://www.academia.edu/30006155/>. (изтеглено на 25.04.2017) **Chakarova 2015:** Chakarova, K. *Balgarskiyat perfektiven imperfekt i negovite prevodni analozi v ruskiya ezik*. www.Academia.edu: <https://www.academia.edu/30006155/> (Iztegleno na 25.04.2017).

Nikolova-Novakova 1995: Nikolova-Novakova, I. Sur les systemes aspecto-temporels du français et du bulgare. // *Съпоставително езиковедие* (XX, 6), 5-14.